

FILOZÓFIA SZOCIOLÓGIZÁLÓ MEGKÖZELÍTÉSSEN: A BÉCSI KÖR TÖRTÉNETE

A hagyományos filozófiatörténeti narratíva szerint a logikai empirizmus, amely fénykorát az 1920-as és 30-as években élte, olyan egységes iskola volt, amelyet – többek között – a jelentés és értelmesség verifikacionista felfogása, radikális metafizikaellenesség, a tudományról alkotott és mára meghaladottnak vélt egységes, racionális, kumulatív modell jellemezte. Ezzel a képpel szemben az elmúlt két évtized történetírása nagy részben arról szólt, hogy megpróbálják újraértékelni a logikai empirizmus analitikus filozófiában betöltött szerepét, rámutatva arra, hogy a „bevett nézet” nemcsak hogy leegyszerűsítő, de történetileg sem állja meg a helyét. Tuboly Ádám Tamás *Egység és tolerancia* című könyve is egy ilyen vállalkozás, amely egyrészt meggyőzően érvel a bevett nézettel szemben, másrészt pedig túl is mutat ezen a vállalkozáson mint átfogó, tankönyv jellegű munka, amely a jövőben hivatkozási alapként szolgálhat a logikai empirizmussal és a Bécsi Kör filozófiájával foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom számára. Ebből a szempontból fontosnak tartom kiemelni, hogy a könyvet egy több mint hatvanoldalas bibliográfia zárja, felvonultatva a klasszikus szerzőkön túl a legújabb szakirodalmat.

Tuboly szerint már eleve hiba a logikai empirizmusra úgy tekinteni mint egy egységes iskolára, könyvében ezért sokkal inkább mozgalomként hivatkozik rá: ez jobban tükrözi az irányzat heterogén mivoltát, és kiemeli annak társadalmi, mondhatni aktivista jellegét – mindkét elem önmagában ellenvetésként szolgálhat a bevett nézettel szemben (33.). Egyrészt e csoportosulásokban, ellentétben az iskolafilozófiákkal, nem voltak felülről meghatározott és mindenki által egységesen elfogadott tézisek, mindenki a saját eredményeivel járult hozzá a tudományos munkához. Emiatt pedig nem tehetünk „*x* tézis a Bécsi Kör filozófiáját alapvetően meghatározta” típusú általános kijelentéseket sem. Ezt támasztja alá az is, hogy a tagok közt sok témával kapcsolatban bontakoztak ki éles viták, amelyek közül a jól ismert protokolltétel-vita csak egy a sok közül – Tuboly e vitákat a szembenálló felek álláspontjaival együtt részletesen bemutatja. Másrészt, ami az aktivista jelleggel illeti, a bevett nézet szerint a logikai empiristák érzéketlenek voltak a korukban zajló társadalmi változások iránt, amit tudományfilozófiájuk is tükrözött: a pozitivista kép szerint a tudomány érték- és ideológiamentes, teljes mértékben racionális vállalkozás. Ám, ha a Bécsi Kör által 1929-ben kiadott manifestumot alaposabban megvizsgáljuk, már abban megjelenik egyfajta tudatos reflexió, amely „a legújabb filozófiai trendeket azok társadalmi, politikai és gazdasági gyökereihez, mondhatni *lehetőség feltételeihez*” köti (145.). Emellett pedig

ne feledkezzünk meg arról a tényről sem, hogy Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című műve is a Bécsi Kör által szerkesztett *International Encyclopedia of Unified Science* sorozatában jelent meg, Rudolf Carnap pedig kifejezetten pozitív véleménnyel volt róla (174.).

Amellett, hogy a szerző sikerrel viszi végig a kitűzött célját, több olyan fejezet is található, amely azok számára is újdonság lehet, akik a logikai empirizmus történetét alaposabban ismerik – ezek közül hármat szeretnék itt is kiemelni. Érdekes adalék az 5.5. fejezet, amelyben a logikai empiristák és a Bauhaus közti viszonyról olvashatunk, az egységes tudomány koncepciójában ugyanis nemcsak a matematikának, logikának és a természettudományoknak volt helye, hanem a művészeteknek is. Bár a Bauhaust és a Bécsi Kört személyes kapcsolatok is összekötötték, a valódi együttműködés 1926 után kezdődött, amikor a Bauhaus igazgatói posztjára Hannes Meyer került. Meyer nemcsak a gyakorlatra, hanem az elméletre is nagy hangsúlyt fektetett, és több tudóst is meghívott a Bauhausba, Otto Neurath például két, Carnap pedig öt előadást is tartott ott (228.). Az együttműködés hátterét pedig a két szervezet közti eszmei kapcsolat szolgáltatta, amelyet már az is jól szemléltet, ha összevetjük a *bauhaus és társadalom* című vers sorait („mi e népközösség szolgálói vagyunk / amit teszünk, a népet szolgálja”) a Bécsi Kör manifesztumával („a tudományos világfelfogás az életet szolgálja, az élet pedig befogadja őt”) (227.).

Másodszor, a Philipp Frankról szóló fejezet különösen izgalmas: bár Frank neve valószínűleg nem az első, ami eszünkbe jutna, „hanyatlástörténet[e] nem csupán önmagában érdekes, hanem a vele történtek a logikai empirizmusról általában is érdekes tanulságokkal szolgálhatnak” (233.). A bevett nézet ebben a szakaszban is revideálásra kerül: bár hagyományosan úgy tartják, hogy a logikai empirizmus még a 20. század derekán is jelentős szereppel bírt – főleg Amerikában, a Bécsből emigrált filozófusok miatt –, és a mozgalom bukása későbbre, inkább a 60-as évekre tehető W. V. O. Quine kritikájának hatására, Tuboly Frank példáján keresztül mutatja be a feszültségeket és a hanyatlás jeleit, amelyek már az 1940-es évektől megfigyelhetők. A Frank egyéni sorsa és a logikai empirizmus története közti párhuzam kibontása során pedig a szerző bemutatja a franki tudomány- és tudásszociológiát is, amelyben már az 1950-es évektől a tudományon kívüli (politikai, szociológiai, egzisztenciális) tényezők álltak a középpontban (237.).

Harmadszor, a tolerancia elvével foglalkozó 10. fejezet kiemelt fontossággal bír, hiszen Tuboly állítása szerint e tézis „Carnap *metafilozófiájának* legfontosabb panelje” (394.). A tolerancia elve szűk értelemben egy metalogikai tézis, amely szerint teljes szabadságunk van abban, hogy formális rendszerünket milyen szintaktikai szabályok mentén alakítjuk – ez explicit szakítás volt a korszakban domináló monolingvisztikus megközelítéssel, amely szerint egyetlen igaz logika létezik (299–310.). Tágabb értelemben azonban ez egy attitűd is a filozófiai és tudományos vizsgálódás számára, mivel Carnap a teoretikus kérdéseket illető-

en nem kívánt abszolút igazságokkal előállni, ezeket inkább aktuális indokai és céljai függvényében alakította (422–426.). A teoretikus tézisek pragmatizmus általi motiválását Tuboly dialektikának nevezi Carnap metafizológiájában, és a következőképp fogalmazza meg: „a teoretikus és gyakorlati észhasználat folyamatos kölcsönhatásban van egymással” (418.). A fejezet végén pedig a szerző egy eredeti tézist mutat be, miszerint a tolerancia elve voltaképpen Bertrand Russell és Ludwig Wittgenstein nézeteinek szintézise. Emellett azonban Tuboly kiemeli Carnap korai élettapasztalatait, a Német Ifjúsági Mozgalomban átélt életérzést, személyes intellektuális fejlődését és a Bécsi Körben töltött idejét is.

Amellett tehát, hogy a szerző különböző archívumokból nagy mennyiségű empirikus adatot használt, túl is lépett a levelezések, kéziratok és személyek közti kapcsolatok feltárásán és ismertetésén, hiszen a logikai empirizmust és annak alakjait a korszak társadalmi beágyazottságával, szociologizáló megközelítéssel is árnyalta. Ezt a megközelítést pedig több helyütt színezik az egyének élettörténeteiből kiragadott releváns epizódok, vagy éppen a köztük zajló viták, amelyek olvasmányossá, „élővé” teszik a könyvet. Emiatt azt gondolom, hogy Tuboly Ádám Tamás *Egység és tolerancia* című könyve nemcsak az analitikus filozófia történetével foglalkozó szakemberek, de a tágabban vett művelt laikusok számára is haszonnal forgatható, érdekes olvasmány.

(Tuboly Ádám Tamás: Egység és tolerancia: A logikai empirizmus tudományos világfelfogása. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet, 2018.)

Dombrowszki Áron

PhD-hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem Filozófiatudományi Doktori Iskola